

ARAB VA INGLIZ TILLARIDA HOLAT KATEGORIYASI. ULARDAGI INTEGRAL VA DIFFERENSIAL JIHATLAR

Raimberdiyeva Gulnora Husan qizi

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Filologiya va tillarni o'qitish (arab tili) yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada holat kategoriyasi va uning tavsifi, mazkur grammatik kategoriyaning dunyo tillari tizimidagi ahamiyati haqida so'z boradi. Shuningdek, holat kategoriyasining arab va ingliz tillarida qanday ifodalanishi hamda aniqlik artiklining qo'llanilish o'rinlari va boshqa vazifalari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: grammatik kategoriya, assimilyatsiya, shamsiy harflar, qamariy harflar, grammatik shakl, holat kategoriyasi, aniqlik, noaniqlik, shadda, tanvin, artikl.

Tilshunoslikdagi grammatik kategoriyalarning barchasi nutq jarayonida o'zida xos ahamiyat kasb etadi. Ular yordamida axborot beruvchi yetkazilayotgan ma'lumotning tushunarli, ta'sirli va saviyaliligini ta'minlaydi. Mazkur grammatik kategoriyalarning biri bo'lmish holat (yoxud aniqlik) kategoriyasi ham bajaradigan vazifasi nuqtayi nazaridan alohida e'torga molikdir. Vaholanki, bu grammatik kategoriya dunyo tillarining barchasida ham maxsus grammatik shakllar orqali ifodalanmaydi. Xom-som, roman-german tillar oilalariga mansub bo'lgan arab va rus tillarida esa holat kategoriyasi faol qo'llaniladi.

Nutq davomida gap ba'zan so'zlovchi va tinglovchiga oldindan ma'lum bo'lgan predmet yoki shaxs haqida borishi mumkin. Ba'zan mavzu umuman noma'lum shaxs yoki predmet haqida bo'lishi ham mumkin. Agar gap oldindan ma'lum shaxs yoki predmet haqida bo'lsa, o'sha predmet yoki shaxsni bildirgan so'z aniq holatda hisoblanadi [6;28]. Ismlar guruhiga kiruvchi so'zlar aniq yoki noaniq holatda bo'ladi. Noaniq holatdagi ismlar predmet yoki tushunchaning umumiy nomidan iborat bo'ladi. Masalan, "bu- kitob" jumlasida "kitob" so'zi noaniq holatda, chunki "bu daftar emas, jurnal emas, boshqa narsa emas, balki kitob" ekanligini bildiradi. Noaniq holatdagi ismlarga o'zbek tilida "bir", "qandaydir" so'zlari qo'shilsa, ma'noga putur yetmaydi.

Bu- kitob. = Bu- bir kitob. = Bu- qandaydir kitob[2;54].

So'zning aniq holatda ekanligini ko'rsatib turadigan belgi arab tilida ال artikli, ko'pchilik so'zlarning noaniq holatda ekanligini ko'rsatib turadigan belgi esa uning tanvinga tugagani bo'ladi[5;58].

Shuningdek, ال artikli اليوم kun so'ziga qo'shilganda, اليوم- bugun ma'nosini beradi. Bu artikl yig'ma ma'noni ham anglatadi. Masalan, انسان- inson, الانسان- insoniyat, xalq[9;56].

ال artiklisiz kelgan ushbu so'zlar ham aniq holatda deb hisoblanadi:

Ko'rsatkichlar qaysi otga taalluqli bo'lsa, o'sha otdan oldin keladi, agar o'sha ko'rsatkichdan tashqari otning boshqa aniqlovchisi bo'lsa, ular ot bilan ko'rsatkich o'rtasida keladi:

Pushkin created the Russian literary language- Pushkin rus adabiy tilini yaratdi.

His first scientific work was a great success- Uning birinchi ilmiy ishi katta muvaffaqiyat qozondi.

1. Artikl otlar oldida ishlatiladigan maxsus so'zlardir. O'zbek tilida artikl mavjud emas. Artiklning alohida tarjimasi yo'q. Ot oldida artiklning ishlatilishi va ishlatilmasligining ahamiyati katta.

2. Ingliz tilida ikkita artikl bor: Noaniq artikl (The Indefinite Article) va aniq artikl (The Definite Article).

3. Noaniq artiklning ikkita shakli bor: a va an. An shakli unli tovushlar bilan boshlangan otlar oldida keladi: an opera, an apple, an hour. Qolgan hollarda artiklning a shakli ishlatiladi: a pen, a book, a student.

4. Aniq artiklning bitta shakli bor: the.

5. Noaniq artikl eski ingliz tilidagi an (bir) so'zidan kelib chiqqan, shuning uchun ham u faqat birlikdagi otlar oldida ishlatiladi.

6. Aniq artikl eski ingliz tilidagi the (u, o'sha) ko'rsatish olmoshidan kelib chiqqan bo'lib, ba'zi hollarda hozir ham dastlabki ma'nosini saqlab qolgan.

7. Noaniq artikl ishlatilganda otning biror turga (sinfga) mansubligini bildiradi[4;120].

Aniq artikl aniq biror predmet haqida gap borganda, ya'ni predmet o'zi tegishli bo'lgan sinfdan ajratib ko'rsatilganda ishlatiladi. Aniq artikl o'quvchiga yoki tinglovchiga qaysi predmet haqida gap borayotganligi sharoitdan ma'lumligini ko'rsatadi.

M.: My book is on the table. yoki The pencil is hard.

Qalam qattiq degan kishi qalam sinfiga tegishli bo'lgan har qanday predmetni emas, balki aniq bir predmetni, ya'ni qattiq qalamni nazarda tutyapti. Yoki yana bir misol:

The doctor examined John.

- *Shifokor Jonni tekshirdi*, - deyilganda shifokor kasbiga ega bo'lgan barcha kishilar bir vaqtning o'zida Jonni tekshirmagan, balki shu kasb egalaridan biri (aniq bir shifokor) uni tekshirgan, ya'ni gapiruvchi barcha shifokorlar sinfidan Jonni tekshirgan shifokorni ajratib ko'rsatmoqda. Shuning uchun doktor so'zi oldidan aniq artikl qo'llanmoqda[3;638]

Aniqlik artikli dengiz nomlari (the Atlantic), daryo (Amazonka daryosi), ba'zi davlat nomlari (the USA, the UK), jamoat joylari (the theatre), nomlari bilan qo'llaniladi. Shuningdek, the Antarctic, the Earth, the world, the sky, the moon, the sun, the sea, the environment so'zlari ham aksariyat hollarda aniq holatda

bo'ladi[7;57].

Shu bilan birga aniqlik artikli (definite article) quyidagi holatlarda ham ishlatiladi:

1. Dunyoda mavjud bo'lgan yagona narsalar haqida so'z borganda, masalan: What is the longest river in the world? (Dunyodagi eng uzun daryo qaysi?)- dunyoda faqatgina bitta eng uzun daryo bo'lishi mumkin; The earth goes round the sun and the moon goes round the earth; Have you ever crossed the equator?; I am going away at the end of this month; Paris is the capital of France. Biroq shahar nomlari (Moscow), aksariyat davlat nomlari (France), qit'alar (Africa), ko'cha nomlari (Baker Street), sayyoralar (Mars) naomlari bilan qo'llanilmaydi;

2. Tilga olinayotgan narsa va predmetning turi haqida gap ketganda esa a yoki an (indefinite article) qo'llaniladi, masalan: The sun is a star (Quyosh yulduzdir=koinotdagi yulduzlardan biridir); The hotel we stayed at was a very nice hotel (Biz tunab qolgan mehmonxona yaxshi mehmonxona ekan).

3. *Same* so'zidan so'ng doimo aniqlik artikli ishlatiladi: Your pullover is the same colour as mine (*not* is same colour); Are these keys the same?

4. *Breakfast, lunch, dinner* so'zlari bilan odatda;

5. Vaqt, sana haqida so'z ketganda, masalan, *morning, afternoon, evening* so'zlari bilan: in the morning/ afternoon/ evening, on the 20th March, in the 1950s, ammo hafta kunlari (Thursday), oy nomlari (May), years (2009), at night tarzida qo'llaniladi;

6. Millat va lavozim nomlari bilan: the King, the Prime Minister, the army, the navy, the police, the Germans, the English[8;146].

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, holat kategoriyasi, toinki, uni ifodalovchi maxsus grammatik vositalar hamma tillarda ham mavjud emas. Ammo nutq jrayonidan kelib chiqqan holda, shaxs, narsa va predmetlar aynan qaysi holatni (aniqlik yoxud noaniqlik) kasb etayotganini bilib olish mumkin. Arab, ingliz va yana bir qancha xom-som, roman-german lingvistik oilalariga mansub tillarda esa mazkur grammatik kategoriya alohida til birliklar orqali o'ziga xos yo'llar bilan ifoda etiladi. Ular bajaradigan asosiy vazifa esa shaxs va buyumning shu turdagi buyumlardan ajratib ko'rsatilayotgani yoki ko'rsatilmayotganini, buyum suhbatdoshga ma'lum yoki noma'lumligini ifodalashgan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. /[https://uz.wikipedia.org/wiki/Assimilyatsiya_\(ma%CA%BCnolari\)](https://uz.wikipedia.org/wiki/Assimilyatsiya_(ma%CA%BCnolari))/
2. Abdujabborov A. Arab tili. -Toshkent: O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi, 2020.
3. Bonk N., Kotiy G., Lukyanova N. Ingliz tili darsligi. -Toshkent, 2013.
4. G'apporov M., Qosimova R. Ingliz tili grammatikasi. -Toshkent: Turon- Iqbol, 2010.

5. Hasanov M. Arab tili. -Toshkent: Global books, 2019.
6. Ibrohimov N., Yusupov M. Arab tili grammatikasi. I jild. -Toshkent: Namangan, 1997.
7. Malcolm Mann, Steve Taylore-Knowles. Destination B1, 1995.
8. Raymond Murphy. Essential Grammar in Use. –London: Cambridge university press, 1994.
9. Xalidov B. Arab tili darsligi. -Toshkent: Fan, 2007.
10. Гранде Б. Курс арабской грамматики в сравнительно- историческом освещении. -Москва: Восточная литература, 2001.
11. Шагаль В. Учебник арабского языка. - Москва: Воениздат, 1983.